

**НЕМСКОЕЗИЧНА ЛИТЕРАТУРА В БЪЛГАРИЯ СЛЕД 2000 Г.
СТАТИСТИКА И НЯКОИ АСПЕКТИ НА РЕЦЕПЦИЯТА**

Виолета Вичева

Българска академия на науките, Институт за литература (България)

**GERMAN-LANGUAGE LITERATURE IN BULGARIA SINCE 2000.
STATISTICS AND SOME ASPECTS OF THE RECEPTION**

Violeta Vicheva

Bulgarian Academy of Sciences, Institute for Literature (Bulgaria)

doi.org/10.60055/GerSk.2023.3.94-106

Резюме: Настоящата статия предоставя информация за тенденциите в превеждането и издаването на немскоезични автори в България в периода 2000 – 2022 г., на базата на статистика от няколко източника, както и на собствено проучване. След това, използвайки за пример отзивите за трима автори, посочва някои характеристики на рецепцията на немскоезична литература у нас, като подчертава приноса на Майа Разбойникова-Фратева за адекватното поставяне на немскоезичната литература в българския културен контекст след 2000 г.

Ключови думи: немскоезична литература, рецепция, Разбойникова-Фратева, рецензии, съвременна литература

Abstract: This article provides information on the trends in translating and publishing of German-language literature in Bulgaria between 2000 and 2022, based on several sources as well as on my own research. Then, using the reviews of three authors as an example, it points out some characteristics of the reception of German-language literature in Bulgaria, highlighting the contribution of Maya Razbojnikova-Frateva to its adequate placement in the Bulgarian cultural context after 2000.

Keywords: German-language literature, reception, Razbojnikova-Frateva, reviews, contemporary literature

Рецепцията на немскоезична литература в България има дълга история. Най-старите преводи, включени в каталога на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ датират от четиридесетте години на XIX век. Сред първите преведени художествени произведения е драмата „Многострадална Геновева“ от Лудвиг Тик, която – поне със своето заглавие – е ярко отпечатана в българската културна памет благодарение на Вазовия роман. Оттогава за дълго време присъствието на немскоезична

литература е консистентно и осезаемо. Известен и изследван е приемът на немскоезични писатели по време на българското Възраждане, проучвано е влиянието на немския натурализъм, на Виенския модернизъм, на отделни автори като Лесинг, Шилер, братя Грим, Хайне, Кафка, Херман Брох, Стефан Цвайг, Томас Ман, Бертолт Брехт¹.

Що се отнася до присъствието на немскоезична литература в българския културен контекст след 2000 г., което все още не е толкова добре проучено, важен принос има работата на учени от Факултета по класически и нови филологии и Факултета по славянски филологии на Софийския университет под ръководството на Майа Разбойникова-Фратева. С поглед върху преводите от немски език на художествена проза, излезли на българския книжен пазар през 2015 и 2016 г., те², наред с очертаването на някои тенденции като големия брой издадени произведения за деца и юноши, както и преиздаването или издаването на непревеждани досега творби на вече известни и добре приети автори, открояват двайсет и шест книги, „които разполагат на картата на българския културен живот основни теми, автори и произведения, определящи актуалната немскоезична литературна среда и водените в нея дебати“ (Razbojnikova-Frateva, Kileva-Stamenova 2020, 124). Много важен принос на това изследване е първата стъпка към „създаването на база данни за осъществяваните преводи от немски на български език на художествена литература и отзивите и рецензиите на преведените произведения“³. В последвалите години това усилие с акцент върху приема на австрийска литература е продължено от (Endreva 2023) и отново от (Razbojnikova-Frateva 2021, 2022).

Настоящият текст представлява още един опит в тази посока. Първо ще бъдат представени статистически и количествени данни, след което вниманието ще се насочи към някои аспекти на отразяването на преводите от критиката.

Статистиката за преводни книги по правило е непълна и непоследователна, до този извод стига професионалното изследване на европейските издателски практики, свързани с преводна литература Diversity report, провеждано на всеки две години след 2008 г. от Verein für kulturelle Transfers (Австрия). Предложените по-долу данни се отнасят за периода след 2000 г. до септември 2022 г. и са събрани на базата на каталозите на Националната библиотека, на фондация „Национална академична библиотечно-

¹ Вж. изследванията на Андреева-Попова, Стайчева, Делииванова, Димова, Влашки, Минков, Паси, Килева-Стаменова.

² В екипа участват още Ренета Килева-Стаменова, Амелия Личева, Дария Карапеткова, както и докторанти и студенти от специалност „Германистика“ в съответната година, сред които и авторката на този текст.

³ Според описанието в сайта на техния съвместен проект: <http://translit-bg.net/>, проверено на 1.06.2023.

информационна система“, на списъка с достъпни на българския пазар книги, изготвен от Асоциация „Българска книга“⁴, на богатия електронен каталог на книжарница „Български книжици“, както и на списък с подкрепените от ТРАДУКИ преводни заглавия, който организацията любезно ми предостави. Информацията за дела преводна литература на българския книжен пазар е от Националния статистически институт.

За последните десет години в България преводните заглавия съставляват средно 44% от издаваната художествена литература. Езикът, от който се превежда най-често, е английският, което е в съответствие със световната практика (56%), на второ място с минимална разлика помежду си се нареждат френският, немският и руският (6-7%). В абсолютна стойност, като изключим жанровата и детско-юношеската литература, драматургията и лириката и се съсредоточим върху художествената проза с висока литературна стойност, това означава, че за посочения период на български от немски са били преведени за първи път около осемдесет и трима автори, присъстващи с едно произведение, около двайсет и четирима – с две, и още около четиринайсет – с повече от две⁵. Сред авторите, присъстващи и преди 2000 г., които са представени с превод на непозната досега у нас творба са Гьоте, Хуго фон Хофманстал (проза), Томас Ман, Херман Брох, Роберт Музил, Ерих Кестнер (за възрастни), Франц Кафка, Йозеф Рот, Стефан Цвайг, Томас Бернхард, Гюнтер Грас, Петер Хандке, Патрик Зюскинд и др. По-рано преведени произведения от всички тях са преиздавани, а един от най-преиздаваните немскоезични писатели за посочения период у нас е Ерих-Мария Ремарк. Издатели признават, че от икономическа гледна точка е напълно неизгодно да предлагат преводи на нова немскоезична литература и трудно се решават на това без външна подкрепа, а преводачи разказват за големите трудности, които срещат при опита си да намерят издател за нея⁶.

От 2010 г. до септември 2022 г. мрежата ТРАДУКИ е финансирала превода на български на шейсет романа, програма „Творческа Европа“ и културните министерства на Австрия и Швейцария също подпомагат финансово издателствата у нас, решили да включат в портфолиото си немскоезични автори (за броя подкрепени издания не се води достъпна за широката публика статистика). Вероятно и защото съответните организации

⁴ Достъпен на следния адрес: <https://www.abk.bg/news/view/227> (проверено на 1.06.2023); информацията за съществуването на този каталог дължа на Мария Ендрева и посоченото по-горе нейно изследване на рецепцията на австрийска литература у нас.

⁵ Настоящото изследване не взема предвид публикации на преводи в периодични издания.

⁶ Вж. интервюта с издатели, както и писменото участие на Борис Минков в заключителната кръгла маса на проекта „Немскоезична литература в български културен контекст“ на сайта: <http://translit-bg.net/> (проверено на 1.06.2023).

и институции имат високи изисквания за стойността на литературата, чийто превод финансират, издателствата също прилагат високи критерии при избора на произведения. Голяма част от носителите и номинираните за най-важните литературни награди са преведени на български. Например от удостоените с Наградата за най-добра немскоезична книга (Deutscher Buchpreis) на български присъстват следните автори: Арно Гайгер (2005), представен с два романа – получилият наградата „Добре сме“ (2012) (не се открива в каталога на Националната библиотека и не фигурира в сайтовете за продажба на книги дори като изчерпан) и „Старият крал и неговото изгнание“ (2013); Юлия Франк (2007) – на български е преведен спечелилият роман „Вещица по пладне“ (2009); „Уве Телкамп“ (2008) – „Кулата“ (2011); Ойген Руге (2011) – „Във времена на гаснеща светлина“ (2015); Терезия Мора (2014) (открива се само анонс за „Чудовище“ в сайта на издателство „Парадокс“); Луц Зайлер (2015) – „Крузо“ (2017) и „Щерн 111“ (2022); Роберт Менасе (2017) с преведени пет романа, първият от тях „Изгонване от ада“ още през 2003 г., последният е „Столицата“ (2018); Саша Станишич (2019) – „Преди празника“, който излиза още през 2016 г., и „Произход“ (2021); Антје Равич Щрубел (2020) – „Под снега“ излиза през 2011 г.

От номинираните у нас излизат: Даниел Келман, Герт Лошюц, Томас Лер, Дорон Рабиновичи, Петер Ваверцинек, Фридерике Майрьокер, Марион Пошман, Ханс Улрих Трайхел, Илия Троянов, Мартин Валзер, Паулус Хохгатерер, Петер Щам, Сибиле Левичаров, Лукас Берфус, Марсел Байер, Петер Хандке, Уве Тим, Норберт Гщрайн, Херта Мюлер, Клеменс Зец, Сибиле Берг, Мирко Боне, Нино Харатишвили, Ханс Йоахим Шедлих, Кристоф Магнусон, Марлене Стрерувиц, Юдит Шалански, Олга Грязнова, Йонас Люшер, Алекс Капю, Джаки Томе, Кристиан Крахт, Роберт Зееталер, Ирис Волф, Саша Мариана Залцман, Ана Ким.

От писателите, фигуриращи сред 25-те най-продавани в Германия, на български са преведени Арно Гайгер, Ойген Руге, Волфганг Херндорф, Тимур Вермеш, Бенедикт Уелс, Роберт Зееталер, Юли Це, Даниел Келман, Роберт Менасе, Мартин Зутер, Фердинад фон Ширах. Появяват се и произведения на автори, издавани на немски в т.нар. независими издателства: Нино Харатишвили, Улрике Алмут Зандиг, Петер Щам и др.

Сред писателите, получили след 2000 г. смятаното за най-престижно литературно отличие в немскоезичния свят, наградата „Георг Бюхнер“, у нас са познати: Фолкер Браун, Фридерике Майрьокер, Валтер Капахер, Сибиле Левичаров, Марсел Байер, Терезия Мора, Лукас Берфус, Клеменс Зец.

Тримата нобелови лаурети Елфриде Йелинек, Херта Мюлер и Петер Хандке, също са издавани на български, и то в случаите на Елфриде Йелинек и особено Петер Хандке – още преди да бъдат удостоени с приза.

Повтарянето на някои от изброените имена, кратката времева дистанция между появата на оригинала и превода, както и понякога изпреварващото наградата излизане на български говорят, че на нашия език разполагаме с една наистина представителна селекция немскоезична литература.

Както обаче Майа Разбойникова-Фратева подчертава, „[с]ъщинската рецепция не се осъществява с превода, а едва чрез него става възможна“⁷ (Razbojnikova-Frateva 2022, 78). При наблюденията си върху приема на Петер Хандке и Томас Бернхард у нас, тя отбелязва, че утвърждаването на тяхното силно присъствие се осъществява на множество етапи (пак там, 79).

Необходим и логичен първи етап на рецепцията (след превода) е литературната критика. Самата Фратева – освен собствените ѝ художествени преводи – има голям принос в това поле, нейни представяния и рецензии за Херман Брох, Райнер-Мария Рилке, Йозеф Рот, Роберт Валзер, Роберт Менасе, Кристоф Рансмайр, Ирен Ниг, Петер Хандке, Едгар Хилзенрат, Елфриде Йелинек, Илиа Троянов се появяват на страниците на авторитетни издания като сп. „Литературата“, „Литературен вестник“, в-к „Култура“.

Тук ще обърна специално внимание на текстовете за Хилзенрат, Йелинек и Троянов, тъй като те кореспондират както с критически коментари на други автори, така и с определени представи по отношение на немскоезичната литература и литературата изобщо, характерни за културната ситуация у нас.

В рецензията си за романа от Едгар Хилзенрат „Нацистът и фризьорът“ (Колибри, 2012, прев. Жанина Драгостинова) Милена Кирова коментира по-късното излизане на книгата в Германия по следния начин:

Всъщност, тук се крие и най-важната причина за немската съпротива към творчеството на Хилзенрат. Издатели и читатели еднакво се шокират от факта, че евреите (жертвата-агнец на безумния Холокост, традиционно идеализирани поради чувството за вина) също са представени като... хора, при това, като типично „телесни“ герои на този автор. „Нацистът и фризьорът“ е завършена през 1969 г., но немските издателства я отхвърлят с категорично единодушие; трябва книгата да излезе в САЩ, да придобие голяма популярност, да се продаде в огромен тираж, за да се осмели да я издаде едно малко издателство в Германия. За немските вкусове романът е бил „твърде мрачен, твърде сатиричен, твърде вулгарен“, спомня си авторът в интервю за Шпигел. Да пишеш

⁷ Преводът от немски е мой.

сатирично за нацисткото Изтребление изглежда непосилно предизвикателство в страната, която отгледа нацизма (Kirgova 2013).

Тук Кирова обяснява нежеланието да се издаде книгата в Германия като следствие от чувството за вина на германското общество, в което биха действали задръжки спрямо литературната репрезентация на един не-идеален образ на евреите. Намирам, че подобно обяснение клони към известно опростяване, но наистина проблемна ми се струва употребата на свидетелско време („която отгледа нацизма“). Така се постига ефект на приближаване и актуализиране на събитията, като по този начин не се държи сметка за променената оттогава ситуация в германското общество.

В своята рецензия на романа, публикувана пак в „Култура“ месец по-късно, Разбойникова-Фратева също обръща внимание на обстоятелствата на неговото излизане на немски и разяснява контекста, в който това се случва:

През този период писането за събитията до 1945 г. вече не е ново начинание за немскоезичната литература. [...] Истински широката дискусия започва в края на 70-те години, но в нейната подготовка огромен принос имат писателите и литературата. С отдалечаването от събитията тази дискусия постепенно напуска територията на „преработване на миналото“ и се превръща в дискусия за историята, паметта и забравата. [...] През 1970 г. очевидно не темата на романа на Хилзенрат притеснява немските издатели, шокираща и възмутителна изглежда художествената ѝ реализация. Този роман не е написан нито от името на жертвите, нито от името на синовете и дъщерите, които отприщват неудобното питане за миналото. Той въвежда „нелегитимен“ герой и разказва събитията от гледната точка на масовия убиец и военнопръстъпник Макс Шулц [...] Както отбелязват по-късно и рецензентите, говоренето [за тази част от историята – В.В.] в регистъра на черния хумор и гротеската сякаш заплашва да маргинализира темата за претръпленията на националсоциализма (Razbojnikova-Frateva 2013).

На пръв поглед част от твърденията не противоречат на тези на Кирова, други са обаче акцентите и основният извод. Подробно аргументирайки се, Фратева твърди, че не желанието за изтласкване и премълчаване, не чувството за вина, а именно потенциалната опасност от забравя чрез маргинализирането на темата с естетическите средства на черния хумор е в основата на притесненията на германските издатели, а и на германското общество.

В тази ситуация виждам проблем не в наличието на различни гледни точки към едно произведение, напротив – две рецензии за един и същи немскоезичен роман, и то на страниците на престижно издание, не се срещат често. Проблематична ми се струва прибързаната категоричност на първата от тях, зад която според мен прозира ако не предразсъдък, то поне нерелевантно асоцииране на цялото германско общество, и то

по принцип, а не в конкретен исторически момент, с националсоциализма. Рецензията на Кирова за романа на Хилзенрат е всъщност положителна и оставам с впечатлението, че тя го препоръчва на читателите, но не и в качеството му на част от германската култура и литература, а като контрастиращ на техния фон.

Скандалът често е повод критиката у нас да обърне внимание на даден немскоезичен автор, друг мотив е присъждането на важна литературна награда. При австрийската писателка и носителка на „Нобел“ Елфриде Йелинек и двете обстоятелства са налице, а също така и съвпадат в един момент, тъй като някои възприемат удостояването ѝ с наградата като скандално. И все пак, едва след спечелването на отличието през октомври 2004 г. нейното име влиза в полезрението на българската критика. Отново вестник „Култура“ реагира още в същия месец с публикуването на две статии, посветени на писателката. В първата Майа Разбойникова-Фратева прави неин задълбочен портрет, обръщайки внимание на най-важните теми в творчество ѝ и особено на нейната изискваща поетика. В текста си Фратева контекстуализира и обяснява корените на скандалността, с която е известна Йелинек, и недвусмислено назовава причината за това, че писателката е почти напълно непозната у нас:

Тя е всичко, което може да събуди съмнение и подозрение в масовото българско съзнание, чиято добре запазена и безотказно функционираща патриархална йерархия, мисля, е извън всякакво подозрение. Йелинек е жена, на всичкото отгоре пишеща за жени, свободно изправяща огледалата си и пред темата за сексуалността и властта. Като капак на всичко тя знае толкова много, че може да превърне всяко изречение в цитат с всички последици от този акт, и, макар че е добре осведомена за обременените, теоретично, отношения на жените със символния ред, намира начина, позицията и езика, от и с които може да говори и за това (Razbojnikova-Frateva 2004).

Седмица по-късно „Култура“ публикува статия на Леони Ходкевич. Тя също е информативна и също представя Йелинек, но по-скоро личността (медийното ѝ проявление), а не творчеството ѝ. По-голямата част от текста представлява компилация от цитати и преразказ на различни изказвания относно писателката – предимно негативни – и вестникарски заглавия във връзка с връчването на Нобеловата награда. Когато Ходкевич не цитира, тя иронизира непоследователността в самоинсценирането на Йелинек и едва прикрито укорява авторката, че възнамерява да приеме наградата заради финансовото ѝ изражение, макар и не лично:

През последните тридесет години Йелинек е получила 21 награди, между които „Георг Бюхнер“, „Хайнрих Бьол“, „Франц Кафка“, „Манускрипте“ на родния си край Щайермарк и „Наградата на град Виена“, а от десет години е почетна президентка на Австрийския съюз на драматурзите. Но ето че няма да отиде в Стокхолм за наградата, а

ще прати издателката си да я получи. Неоспорима обаче е радостта на писателката от сумата 1,1 млн. евро – тя щяла „най-сетне да я освободи от необходимостта да изкарва хляба си с преводи и да ѝ позволи да пише, каквото си иска“ (Hodkevitsch 2004).

Прави впечатление, че признанието, което е получила Йелинек за работата си през годините, тук е споменато с различна от обичайното функция – за да постави под съмнение етиката на личността, а не да даде представа за качеството на творчеството. За иронията в заглавието „Йелинек или Нобеловата преграда“ и за настоятелното вглеждане в потенциалната икономическа печалба, при това с внушението, че тя е нелогична и незаслужена, не намирам обяснение:

Финансовото бъдеще на новата носителка на Нобеловата награда е нещо, което в момента не би трябвало да тревожи обществеността. Според последни данни дългогодишното издателство на Йелинек, „Роволт“ [...] което на Панаира на книгата в Франкфурт се беше видяло в чудо поради недостиг на нейни книги, е подготвило нов тираж от 300 000 броя. [...] Централната виенска книжарница „Морава“, оказала се в историческия първи ден с общо 10 екземпляра, междуременно също е попълнила рафтовете. Макар портретът на Йелинек вече да е поизчезнал от вестниците, той все още присъства по витрините на книжарниците, а заснетият на филм роман „Пианистката“ е на 9-то място на световната интернетна борса Amazon.com (пак там).

Смятам, че текстът на Ходкевич търси сензационното, като не е изключено да събуди любопитство към писателката Йелинек, но не заради, а въпреки начина, по който я представя.

Духовете на критика и общество разбунва и немскоезичният писател с български произход Илия Троянов. В студиото на „Панорама по БНТ“⁸ водещият Бойко Василев започва разговора си с него така: „Нали знаете, че тук сме подозрителни към хора отвън, които описват неща, които не са им се случили лично?“ Този въпрос предупреждение обобщава основния мотив в повечето рецензии за някои от книгите на автора, посветени на българското социалистическо минало и неговата преработка. При това подозрението е най-слабата степен в диапазона емоционални реакции от обида, до агресивно отхвърляне⁹, които книгите „Кучешки времена: революцията менте – 1989“ и „Власт и съпротива“ предизвикват. За първата Ангел Игов пише, че е „неравна“, съдържа ценна конкретика, но и „високопарни“ и „патетични“ обобщения. Изглежда обаче я намира за важна въпреки слабостите:

„Кучешки времена“ има какво да каже на българския си читател. [...] В един по-общ план още по-важен ми се струва терапевтичният шанс, който представлява тази книга и

⁸ <https://bnt.bg/bg/a/svetat-na-iliya-trojanov-pisatelyat-v-studioto>, проверено на 1.06.2023.

⁹ Вж. бележката на Копринка Червенкова след рецензията на Виолета Дечева за представлението „Власт и съпротива“ във в-к „Култура“, <https://newspaper.kultura.bg/bg/article/view/27611>, проверено на 1.06.2023.

изобщо творчеството на Троянов за българския реципиент. [...] Шансът да се видиш през поглед, който е едновременно тукашен и външен, да съзреш отражението си в криво огледало (Igov 2008).

И все пак Игов не скрива нотката раздразнение от Трояновото обобщаващо отражение:

В такъв случай обаче лично за мен възниква въпросът: как тъй се е случило, че аз самият не съм емигрирал, как така хора като мен, съвсем не страдащи от хроничен национализъм, са решили да останат в тази страна? (пак там).

Като вземем предвид, че „Кучешки времена“ не е художествена литература, възприемам тази реакция като валиден личен коментар. Цитирам я обаче, защото тя е характерна, както и въпросът на Василев, за рецепцията на фикцията „Власт и съпротива“. Ето например думите на Стилиян Йотов в портал „Култура“: „Илия Троянов ми изглежда като самостилизиран се съдник, изразител на привилегирована позиция, която мнозинството от нас е осъдено да не може да заеме. Защото е останало тук, в „кочината“ (Jotov 2017).

А според Златко Енев от сп. „Либерален преглед“ Троянов не предлага историческата интерпретация, „от която се нуждаем днес и сега“ (Енев 2017).

Неуместното в тези отзиви е, че те не се съобразяват с условността на фикцията, не отделят художествено от реално, разказвач от автор, освен това предявяват претенция за онова, което трябва или не трябва да прави литературата. Именно на тези проблеми обръща внимание Разбойникова-Фратева в рецензията си в „Литературен вестник“. Тя напомня не само, че става въпрос за художествено произведение, а и за превод, според нея дистанцираното четене

[...] е необходимо заедно с изоставянето на познатата елементарна претенция на читателя да знае повече единствено защото е живял и живее в България. Както е добре известно, наличността на някакъв опит още далеч не предполага необходимост от и способност за неговото осмисляне. [...] Погледът отвън често пъти е по-непредубеден и независим, в случая на Троянов – необременен от лични вини и потискащи истини за конформисткото поведение на близки и приятели. Вместо обидено да се цупим на автори като Троянов и Левичаров, нека малко по-активно оттренираме онова общуване с литературата и изкуството, което прави възможно отстраненото, рефлексивно самонаблюдение (Razbojnikova-Frateva 2017).

Освен че в цитираните критически текстове Фратева реконструира културната и литературна традиция, в която съответните автори работят, като по този начин се грижи за адекватното разполагане на немскоезичната литература в представата на българските читатели, според мен и в трите тя отправя и една тиха, но категорична критика към основните агенти на рецепцията на чуждоезична литература – издателите и

литературните критици. Относно първите, изтъквайки смелостта на издателство „Колибри“ в конкретния случай с „Нацистът и фризьорът“, отбелязва, че се страхуват да издават немскоезични автори заради съществуващите стереотипи, че книгите им засягат единствено темите за „националсоциалистическото минало, Втората световна война, холокоста, вината и справянето с нея“ (пак там). Относно рецензиите обръща внимание, че въпреки номинацията за Германската литературна награда и многобройните отзиви на немски, роман като „Власт и съпротива“ остава почти некомментиран у нас (Разбойникова-Фратева 2017); що се отнася до приема на Йелинек, изразява силното си учудване, че тя е позната предимно на студентите по германистика, но и скептичността си, че може да бъде приета с необходимото осмисляне у нас (Razbojnikova-Frateva 2004).

Чрез събирането на данни от различни източници в настоящия текст се стремя към приблизително точен обзор на издаването на немскоезична литература в България в последните две десетилетия, а чрез избора на тези три случая – Хилзенрат, Йелинек и Троянов – се опитвам да покажа, че за да бъде написана и публикувана у нас рецензия за произведение от немскоезичните литератури (която не е дело на тясно посветен на темата германист), 1) често е необходимо да е на лице някакво извънлитературно обстоятелство¹⁰ – сензация, скандал, „българска“¹¹ нишка и 2) вероятно поради тези мотиви за възникването си, рецензиите в голяма степен не успяват да поставят дадено произведение или автор в адекватен контекст и се поддават на стереотипи, които волно или неволно затвърждават убеждението, че немскоезичната литература е белязана от „тежки“ теми, нечетивна е, политизирана е, а също и че успехът в немскоезичното културно пространство сякаш е ненадеждна или невалидна за българската културна среда индикация за качество.¹² Петер Хандке и Томас Бернхард, които са сред малкото съвременни и наистина четени немскоезични автори в България, както показва цитираното по-горе изследване на Фратева, също са ценени не на последно място в качеството си на ексцентрични и скандални, конфронтиращи се с културата, от която произхождат.

¹⁰ Като изключим темата за националсоциализма, особено, ако е интерпретирана по нестандартен начин, вж. също „Той пак е тук“ на Тимур Вермеш.

¹¹ Положителен пример е рецензията на Ирен Крумова за „Блаженството на живота“ от Михаел Кумпфмюлер, роман, който разказва за последните години от живота на Франц Кафка, който е четен автор у нас.

¹² Същото важи и по отношение приема на Сибиле Левичаров в България, който заслужава внимание в отделно проучване. По време на работата върху настоящия текст, до мен достигна тъжната новина за нейната смърт и събуди съжалението, че тя остана – според мен – неразбрана у нас приживе.

Не по-малка пречка пред по-успешната рецепция на художествена проза от Германия, Австрия и Швейцария през последните двайсет години от качеството на критическите текстове е тяхната липса изобщо. Клеменс Зец, Фридерике Гьосвайнер, Биргит Бирнбахер, Луц Зайлер, Бенедикт Уелс, Фердинанд фон Ширах, Марлене Стрерувиц, Юли Це, Петер Щам са само малка част от имената на творци със сериозен успех, превеждани и на други езици и останали у нас без отзив в авторитетните издания за култура. В „Ходене по буквите“ – една от влиятелните рубрики за литературна критика, списвана от Марин Бодаков, а след смъртта му – от Зорница Христова, немскоезични автори намират място по-малко от трийсет пъти от 2008 г. досега, като нерядко именно Томас Бернхард е един от тях.

Дали това е наистина твърде рядко, както ми се струва, е трудно да се прецени обективно. Подобно проучване и анализ, както на броя издадени автори в превод от немски, така и на отзивите за тях, биха придобили истински смисъл в сравнение с броя издадени преводи и качеството на рецензиите за произведения и от други литератури. Вярвам, че това би бил един мащабен труд, който би дал добра представа за българската литературна и културна среда и надали е по силите само на един изследовател. Дори настоящият текст разглежда само някои аспекти на българската рецепция на немскоезична литература за дадения период. Заслужава си да се обърне внимание и на успешния прием на няколко автори, както и на отразяването в лични литературни блогове и в социалните мрежи, чието влияние върху читателския избор става все по-голямо според изследване, проведено от Асоциация „Българска книга“. Важен е въпросът и за качеството и практиката на превода – интересно е кой кого и как превежда, дали работата на определени преводачи се радва на по-голяма видимост, отколкото на други и как това повлиява рецепцията. Без все още да съм постигнала изчерпателност в проучването на тези проблеми, си позволявам да твърдя, че българските читатели има още много какво да научат за немскоезичната литература, особено за най-новата, която въпреки наличието на преводи, представлява бяло петно в представата ни за културната ситуация в немскоезичния свят. Гледам на последното не единствено като на проблем, а и като на вълнуващо предизвикателство.

БИБЛИОГРАФИЯ/REFERENCES

Endreva, Maria. 2023. „Die österreichische Literatur in der bulgarischen Buchproduktion (1911-2020)“. In *Traditsia i novatorstvo*. ed. by Svetlana Dimitrova-Gjuseleva, 329 – 345. Sofia: NBU. [Endreva, Maria. 2023. „Die österreichische Literatur in der bulgarischen Buchproduktion (1911-2020)“. В *Традиция и новаторство*. изд. от Светлана Димитрова-Гюзелева, 329 – 345. София: НБУ]

Razbojnikova-Frateva, Maja / Reneta Kileva-Stamenova. 2020. „Prisastvie na nemskoezichna literatura v bulgarski kulturen kontekst – nabljudenija ot poslednite godini. In *Prevodyt mezhdu konjunkturata i misijata*. ed. by Jonka Naydenova, 119 – 133. Sofia: Vojan Penev BAN. [Разбойникова-Фратева, Майа / Ренета Килева-Стаменова. 2020. „Присъствие на немскоезична литература в български културен контекст – наблюдения от последните години“. В *Преводът между конюнктура и мисията*. изд. от Йонка Найденова, 119 – 133. София: ИЦ „Боян Пенев“ БАН]

Razbojnikova-Frateva, Maja. 2021. „Bernhard und Handke. Einblicke in ihre Rezeption in Bulgarien“. *Германистика и скандинавистика*, 1/2021: 137 – 157. [Razbojnikova-Frateva, Maja. 2021. „Bernhard und Handke. Einblicke in ihre Rezeption in Bulgarien“. *Germanistika i skandinavistika*, 1/2021: 137 – 157].

Razbojnikova-Frateva, Maja. 2022. „Jenseits von Bernhard und Handke. Betrachtungen über die Präsenz österreichischer Gegenwartsliteratur in Bulgarien.“ In *Frachtbriefe: Zur Rezeption österreichischer Gegenwartsliteratur in Mitteleuropa*. hrsg. von Attila Bombitz, 77 – 93. Wien: New academic press.

ИЗТОЧНИЦИ НА ПРИМЕРИТЕ/SOURCES OF EXAMPLES

Enev, Zlatko. 2017. Ilija Minev, „Vlast i saprotiva“ i borbata na istoricheskite interpretacii. *Liberalen pregled*, 1.08.2017. [Енев, Златко. 2017: Илия Минев, „Власт и съпротива“ и борбата на историческите интерпретации. *Либерален преглед*, 1.08.2017, <https://www.librev.com/index.php/discussion/bulgaria/3271-iliya-minev-vlast-i-saprotiva-i-borbata-na-istoricheskite-interpretatzii> (проверено на 1.06.2023)].

Hodkevitsch, Leoni. 2004. Jelinek ili za Nobelovata pregrada. *Kultura* 39, 22.10.2004. [Ходкевич, Леони. 2004. Йелинек или за Нобеловата преграда. *Култура* 39, 22.10.2004, <https://newspaper.kultura.bg/bg/article/view/10244> (проверено на 1.06.2023)].

Igov, Angel. 2008. Krivoto ogledalo kato terapia. *Kultura* 17, 9.05.2008. [Игов, Ангел. 2008. Кривото огледало като терапия (за „Кучешки времена“). *Култура* 17, 9.05.2008, <https://newspaper.kultura.bg/bg/article/view/14212> (проверено на 1.06.2023)].

Kirova, Milena. 2013. Za uzhasnoto sys smyah. *Kultura* 1, 11.01.2013. [Кирова, Милена. 2013. За ужасното – със смях. *Култура* 1, 11.01.2013, <https://newspaper.kultura.bg/bg/article/view/20445> (проверено на 1.06.2023)].

Razbojnikova-Frateva, Maja. 2004. O Jelinek, o spasenie ... *Kultura*, 38, 15.10.2004. [Разбойникова-Фратева, Майа. 2004. О Йелинек, о спасение... *Култура* 38, 15.10.2004, <https://newspaper.kultura.bg/bg/article/view/10214> (проверено на 1.06.2023)].

Razbojnikova-Frateva, Maja. 2013. Za literaturnia shok i vazmustenieto. *Kultura* 6, 15.02.2013. [Разбойникова-Фратева, Майа. 2013. За литературния шок и възмущението. *Култура* 6, 15.02.2013, <https://newspaper.kultura.bg/bg/article/view/20614> (проверено на 1.06.2023)].

Razbojnikova-Frateva, Maja. 2017. Zamrazenata pamet. *Literaturen vestnik*, 1, 11-17.01.2017: 14, [Разбойникова-Фратева, Майа. 2017. Замразената памет. *Литературен вестник* 1, 11-17.01.2017: 14].

Yotov, Stiliyan. 2017. Za prenapisvaneto na istoriyata. *Portal Kultura*, 21.07.2017 [Йотов, Стилиян. 2017. За пренаписването на историята. *Портал „Култура“* 21.07.2017, <https://kultura.bg/web%20/за-пренаписването-на-историята-iii/> (проверено на 1.06.2023)].

✉ **Senior Asst. Prof. Violeta Vicheva, PhD**

Institute for Literature

Bulgarian Academy of Sciences

52, Shipchenski prohod Blvd.

1111 Sofia, BULGARIA

E-mail: violeta_vicheva@hotmail.com